

ВІДГУК

опонента – професора, доктора педагогічних наук, професора кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Білавич Галини Василівни про дисертаційне дослідження Петренко Інни Федорівни «Формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець ХІХ ст. – 1991 р.)», представлене на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Сьогоднішня місія шкільного навчання актуалізує проблему розвитку особистості учнів, становлення системи їх різноманітних стосунків із навколишнім світом. Для адаптації молодого людини до сучасних соціально-економічних умов, її соціалізації важливим є не лише і не стільки сукупність засвоєних знань та вмінь, як здатність використовувати їх для розв'язання завдань у різних сферах життєдіяльності. У реалізації означеної місії велику роль відіграє освітній простір. Постійно відбувається процес удосконалення освітнього середовища, що є умовою забезпечення успішного навчання здобувачів освіти. Нова українська школа це завдання виокремлює як одне із пріоритетних. За умов реформування української школи важливим є вивчення продуктивного досвіду минувшини, що уможливить ефективно влаштувати простір класної кімнати, шкільних приміщень сучасної початкової школи. З огляду на ці та інші чинники, дисертаційне дослідження Петренко Інни Федорівни «Формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець ХІХ ст. – 1991 р.)» на часі, беззаперечною є актуальність наукової розвідки.

Дисертаційна робота є складником комплексного дослідження кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету «Теоретичні й методичні основи підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності в освітньому просторі НУШ» (державний реєстраційний номер 0123U100075). Тема дослідження затверджена вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 9 від 31 жовтня 2019 р.), узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 26 листопада 2019 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

Важливим результатом аналітичної роботи дисертантки є те, що вона глибоко проаналізувала ключові поняття дослідження, увиразнила джерельну базу, актуалізувавши 431 джерело, з них 14 іноземними мовами, 37 архівних і

музейних документів, здійснила аналіз історіографії порушеної наукової проблеми та чітко структурувала її, відстежила генезу теорії і практики облаштування простору класної кімнати в історії українського початкового шкільництва досліджуваного періоду. Наголошуємо на прагненні І.Ф. Петренко всебічно підійти до висвітлення наукової проблеми. У цьому контексті, окрім іншого, особливо позитивним є аналіз організації класної кімнати початкових шкіл на західноукраїнських землях. І це лише один з аспектів, який вигідно вирізняє рецензоване дисертаційне дослідження з-поміж подібних наукових студій, позаяк зазвичай автори оминають увагою особливості становлення і розвитку національного шкільництва в Західній Україні, фокусуючи увагу лише на теренах Наддніпрянщини, відтак радянської України.

Імпонують не тільки масштаби географічного виміру аналізу наукової проблеми, а й хронологічні межі дослідження. Дисертантка не лише всесторонньо проаналізувала особливості конструювання простору класної кімнати початкової школи в Україні за радянської доби (схарактеризувала процес їх відновлення за повоєнного часу, наголосила на педагогічному феномені авторських шкіл (В. Сухомлинський та його послідовники) у цьому контексті, показала процес організації облаштування простору класних кімнат за 70–80-х рр. ХХ ст. тощо), а й відобразила формування простору класної кімнати як важливого компонента освітнього середовища Нової української школи, актуалізувала продуктивний історико-педагогічний досвід за умов сьогодення, спроектувала перспективні підходи до формування безпечного простору класної кімнати для дітей за умов пандемії COVID-19 та російсько-української війни.

Усе це дає підстави стверджувати про високу якість виконаного наукового дослідження, про всебічність та масштабність аналізу проблеми, урешті, про наукову зрілість авторки дисертаційної роботи, адже І.Ф. Петренко фактично синтезувала в науковому сенсі три часи: минулий, теперішній та майбутній, давши чітку відповідь на ключову дослідницьку мету – схарактеризувати особливості формування простору класної кімнати початкової школи України кінця ХІХ ст. – 1991 р. задля актуалізації позитивного досвіду за умов творення Нової української школи.

Нові факти, одержані здобувачкою

Якість дисертаційної роботи забезпечується її науковою новизною:

уперше на основі цілісного й системного ретроспективного аналізу розкрито генезу й особливості формування простору класної кімнати в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних та культурологічних чинників досліджуваного періоду;

джерельну базу дослідження систематизовано за трьома підходами (проблемно-тематичним, хронологічним, персоніфікованим) і розподілено на шість основних груп;

історіографію наукової проблеми за хронологічним та проблемно-тематичним підходами розподілено на три періоди, відповідно до характерних тенденцій кожного з них, увиразнено науковий здобуток репрезентантів цих періодів;

досить цінною для української історико-педагогічної науки є розроблена авторська періодизація теорії і практики облаштування простору класної кімнати в історії вітчизняної початкової школи в досліджуваних хронологічних межах, у межах кожного з етапів та підетапів (дореволюційний (кінець XIX – початок XX ст.), 20–30-ті рр. XX ст., радянський (1939–1991), у якому виокремлено підетапи: 40–50-ті рр., 60-ті рр., 70–80-ті рр. XX ст.) схарактеризовано особливості формування простору класної кімнати в різних початкових школах (міністерських і церковнопарафіяльних, земських Наддніпрянщини, народних школах Галичини, Закарпаття, тощо), проаналізовано проекти зразкової класної кімнати Ф. Ерісмана, земських шкіл відомих українських архітекторів К. Жукова, П. Альошина, О. Сластіона, Т. Мюнніха та ін., увиразнено нові підходи до формування простору класної кімнати за 20-х – на початку 30-х рр. XX ст., схарактеризовано нові проекти класних кімнат, моделі учнівських меблів тощо, наголошено на чіткій організації простору з рядно-фронтальним фіксованим розміщенням рядів парт, ергономічності шкільних меблів (із середини 1930-х рр.), досить ґрунтовно проаналізовано специфіку формування простору класної кімнати початкової школи у 1939–1991 рр., відповідно до виокремлених підетапів;

на особливу увагу заслуговує актуалізація авторської організації облаштування простору класної кімнати початкової школи в 60-х рр. XX ст. (проекти шкільних будівель і класних кімнат архітектором Й. Каракісом; авторські концепції українських педагогів-практиків, директорів шкіл І. Ткаченка, В. Сухомлинського, П. Лосюка). Концептуально важливою для сучасної освіти є характеристика здобувачкою спадщини великого гуманіста XX сторіччя В. Сухомлинського, який у Павлівській школі створив особливий освітній простір. Мотивованим є висновок І. Ф. Петренко про те, що авторська організація облаштування простору класних кімнат початкової школи за умов радянського дискурсу передбачала поєднання фіксованого та гнучкого типів організації простору, особливі вимоги до формування простору класних кімнат (регіональні, кліматичні, етнографічні), облаштування «зелених класів» з урахуванням науково-педагогічних,

ергономічних, антропометричних, гігієнічних та естетичних вимог та її глибокий аналіз особливостей організації простору класних кімнат за 70–80-х рр. ХХ ст., виокремлений продуктивний досвід формування освітнього простору Сахнівської середньої школи Черкаської області за керівництва О. Захаренка, Середньоберезівської середньої школи Косівського району Івано-Франківської області за керівництва В. Білавича, Зибківської середньої школи на Кіровоградщині за керівництва М. Щетиніна, школи-комплексу № 3 м. Южного М. Гузика тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, аналізом науково-педагогічних джерел та нормативно-правової документації, позитивними результатами впровадження матеріалів дослідження в роботу освітніх закладів України. Вивчення доробку І. Ф. Петренко (дисертації, анотацій, опублікованих праць) свідчить про наявність авторського підходу до висвітлення обраної наукової проблеми. Доцільним і аргументованим є методологічний апарат.

Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження апробовано на 8 міжнародних, 18 усеукраїнських, одній регіональній наукових конференціях. Результати аналізу змісту публікацій здобувачки переконливо свідчать, що наукові положення, висновки та рекомендації, здобуті внаслідок виконаного дослідження, достатньо повно відображають основні положення, викладені в дисертації. Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами, висвітлюють істотні аспекти дослідницької роботи та основні її положення. Висновки з дослідження (як до розділів, так і загальні) змістовні, логічні, виважені, цілісні, комплексно та концентровано виявляють авторську позицію та високий рівень узагальнення матеріалу, у них чітко простежується взаємозумовленість між метою, завданнями дослідження та всім змістом дисертації.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення І.Ф. Петренко вимог академічної доброчесності за результатами перевірки дисертаційної роботи та опублікованих праць.

Дисертацію виконано на високому науковому рівні, вона написана відповідно до норм сучасної української літературної мови, авторка відмінно володіє науковим стилем української мови.

Значення для науки і практики здобутих дисертанткою результатів

Практичне значення дослідження полягає в тому, що фактичний матеріал стосовно особливостей формування простору класної кімнати початкової школи України може використовуватися в оновленні змісту

навчальних курсів «Історія педагогіки», «Організація і управління освітнім процесом у початковій школі», «Організація освітнього середовища в НУШ», «Педагогіка новітньої школи», «Теорія і практика сучасної початкової школи», «Освітній процес в історичному вимірі», які викладаються під час підготовки бакалаврів, магістрів, докторів філософії спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 013 Початкова освіта. Матеріали дослідження можуть бути застосовані в системі післядипломної освіти педагогічних працівників; під час написання підручників, навчальних і методичних посібників, у процесі розробки навчальних дисциплін вільного вибору, при написанні кваліфікаційних робіт, слугуватимуть для розширення тематики наукових дослідницьких проєктів у діяльності гуртків, семінарів і студій. Окремі положення дисертаційного дослідження можуть бути використані під час формування освітнього простору класних кімнат закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) НУШ. Отже, здобуті результати наукового дослідження є важливими для педагогічної теорії і практики. Результати дослідження впроваджено в освітньо-виховний процес вісьмох закладів різних рівнів освіти. Наукові здобутки І. Ф. Петренко становлять теоретичну і методичну базу для подальших досліджень проблем історико-педагогічної науки, вітчизняної педагогічної біографістики тощо.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертаційна робота є оригінальною, завершеною науковою працею, багата на нові знахідки з історії педагогіки, шкільного управління, а особливо педагогічної біографістики, архітектури, будівництва, дизайну в освітньому просторі, характеризується достатнім рівнем наукової новизни, переконливою аргументацією висновків та їх практичним значенням, відзначається високим рівнем науково-методологічних узагальнень, становить реальний внесок у розвиток української історико-педагогічної науки загалом та її персоналістського напрямку, педагогічної біографістики зокрема, актуалізує історико-педагогічний досвід у формуванні простору класної кімнати як важливого компонента освітнього середовища НУШ, прогнозує перспективні підходи до формування безпечного простору класної кімнати для дітей за умов пандемії COVID-19, російсько-української війни та ін., а також відображає належну фахову підготовку здобувачки, її сформованість як сумлінного і креативного науковця, здатного до логічного неординарного мислення.

Наголошуємо на вмінні дисертантки підходити до аналізу історико-педагогічних явищ, фактів, даних об'єктивно та неупереджено, імponує вміння здобувачки аргументовано й критично аналізувати творчі напрацювання українських науковців, понад те, актуалізований І. Ф.

Петренко дослідницький інструментарій уможливив не лише проаналізувати теорію і практику облаштування простору класної кімнати в історії української початкової школи в досліджуваних хронологічних межах, а й показати проєкцію історико-педагогічного досвіду у формуванні простору класної кімнати як важливого компонента освітнього середовища НУШ, окреслити перспективні підходи до формування безпечного простору класної кімнати для дітей за умов сьогодення. Виконане дослідження є добрим орієнтиром для молодих науковців та науково-методологічним підґрунтям для подальших досліджень порушеної наукової проблеми, учителів-практиків, управлінців тощо.

На особливе схвалення заслуговують об'ємні додатки до дисертації, вони є змістовними, доречними, оригінальними, не тільки ілюструють окремі положення дисертації, а й мають важливе змістове навантаження. Виконане дослідження є трудомісткою працею, результатом серйозної тривалої продуктивної наукової діяльності, що претендує на високу оцінку.

Дискусійні положення, рекомендації та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих результатів, вважаємо за потрібне висловити певні побажання та зауваження дискусійного характеру:

1. Обґрунтовуючи наукову новизну здобутих результатів, авторка зазначає, що до наукового обігу було «введено невідомі й маловідомі документи й матеріали, які зберігаються в державних архівах України; у музеях різних регіонів України й Польщі» (с. 29). Вважаємо, що доцільно було б їх конкретизувати, а також персоніфікувати надбання вітчизняних педагогів, психологів, гігієністів, архітекторів, у яких розглядалися питання шкільних будівель, організації класних кімнат за означеного хронологічного періоду, оскільки ці та інші моменти глибоко й всебічно розкрито в змісті роботи й вони увиразнюють найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації, та нові факти, одержані здобувачкою.

2. Окремі місця дисертаційної роботи насичені цитатами. На нашу думку, їх вартувало б умістити в додатках як фрагменти оригінальних праць педагогів, архітекторів, гігієністів тощо, а в тексті роботи залишити лише коментарі до цитат.

3. Глибшого аналізу вимагає характеристика генези теорії і практики облаштування простору класної кімнати в історії західноукраїнської педагогічної думки, становлення і розвитку українського початкового шкільництва кінця ХІХ – початку 40-х рр. ХХ ст. Попри те, що І. Ф. Петренко показала своєрідність просторової організації класної кімнати

початкових шкіл на західноукраїнських землях, поза увагою авторки залишилося створення освітнього середовища в українському приватному шкільництві Галичини, репрезентованому здебільшого діяльністю Українського педагогічного товариства «Рідна школа» (1881–1939), відображення проблем організації класних кімнат у науковому доробку українських педагогів Західного регіону, численних періодичних виданнях, аналіз впливу європейських освітніх ідей кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. на педагогічну думку Західної України, особливість створення освітнього простору в навчальних закладах Генерального Губернаторства (Дистрикт Галичина) (1941–1944) та ін. Проте ми цілком свідомі того, що з огляду на обмежені обсяги дисертаційного дослідження здобувачка не змогла масштабно висвітлити зазначені аспекти, тож вони проєктують на подальший глибокий аналіз та відображення в окремому науковому дослідженні.

4. Вважаємо, що робота ще більше виграла, якби І. Ф. Петренко ширше представила освітнє середовище дітей молодшого шкільного віку в трудових школах УРСР, школах-інтернатах, лісових школах, допоміжних школах, спеціальних дитячих закладах для обдарованих дітей, сільських та міських школах, увиразнивши його специфіку та особливості створення.

5. Окрему сторінку у створення освітнього середовища класних кімнат вписали львівські архітектори. На увагу, наприклад, заслуговує здобуток Юліуша Гохбергера, який з 1872 р. упродовж 33 років очолював міський будівельний уряд Львова та вагомо спричинився до проєктування та розбудови семи освітніх закладів європейського зразка, що відповідали чинним вимогам (ці споруди й досі слугують комфортним освітнім середовищем для учнів та студентів), та інших архітекторів, що спричинилися до розбудови освітньої сфери. З огляду на це доречно було б висвітлити надбання репрезентантів львівської архітектурної школи – будівничих навчальних закладів на західноукраїнських землях, простежити, як сьогодні облаштований освітній простір у створених ними наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. навчальних спорудах. Також цікаво було б порівняти ідеї про створення освітнього середовища класних кімнат в поліосвітньому шкільництві Волині та Закарпаття, особливо за міжвоєнного двадцятиріччя ХХ ст. (українські, польські, єврейські, чеські та німецькі навчальні заклади на Волині; українські, чеські, угорські, німецькі, румунські, єврейські початкові школи на Підкарпатській Русі). Ці аспекти могли б стати предметом подальших наукових пошуків І. Ф. Петренко.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Наукові результати та основні положення, висновки та рекомендації повно й всебічно відображено у 19 публікаціях (17 одноосібних), із них

7 відображають основні наукові результати, з яких 6 у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні; 8 – апробаційного характеру; 4 – додатково висвітлюють наукові результати.

Висновок

Отже, рецензоване дисертаційне дослідження Петренко Інни Федорівни «Формування простору класної кімнати початкової школи України (кінець XIX ст. – 1991 р.)» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає чинним вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка Петренко Інна Федорівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Опонент:

професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

 Г. В. Білавич

